1. Ή με τη ζωή
ή με τον καπιταλισμό

Τον Ιούνιο του 2003 η Σύνοδος Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη, αποτελώντας την αφορμή για ένα ακόμη παγκόσμιο ραντεβού, για όσους διαδηλώνουν ενάντια στην «παγκοσμιοποίηση». Το λεγόμενο «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση», αυτό το συλλογικό φαντασιακό που αναδύθηκε στη φρασεολογία των μήντια το Νοέμβριο του 1999 στο Σιάτλ, θα δώσει το παρόν στην πόλη όπου ζούμε. Θα ήταν σωστότερο, ωστόσο, να μιλάμε για **κινήματα αντίστασης στον παγκόσμιο καπιταλισμό** και όχι για «κίνημα», αφού αυτό ούτε ενιαία μορφή έχει ούτε κοινούς στόχους. Πρόκειται για κινήματα που έρχονται από πολλές μεριές και η πορεία τους είναι η ζωντανή ιστορία.

α. νέα στοιχεία στη ρίζα των κινημάτων

Ολόκληρη η Ιστορία είναι σύγχρονη ιστορία: όχι με τη συνηθισμένη έννοια της λέξης, όπου σύγχρονη ιστορία νοείται η ιστορία του σχετικά πρόσφατου παρελθόντος, αλλά με την ακριβή έννοια: η συνειδητοποίηση της πράξης τη στιγμή που συντελείται. Έτσι η ιστορία είναι η αυτογνωσία της ζωντανής διάνοιας.

Μετά την πτώση του τείχους το 1989 και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, νεοφιλελεύθεροι κύκλοι ανήγγειλαν το τέλος της ιστορίας και έχρισαν τον καπιταλισμό θριαμβευτή. Λίγο αργότερα, το καλοκαίρι του 1992, η εξέγερση στο Λος Άντζελες, που επεκτάθηκε μέσα σε λίγα μόλις εικοσιτετράωρα σε πολλές άλλες πόλεις των ΗΠΑ, έδειξε πως η θριαμβολογία περί νίκης του καπιταλισμού στην παγκόσμια γεωπολιτική σκηνή δεν αρκούσε για να κρύψει τις αδυναμίες του: αντίθετα τις ενέτεινε. Οι καπιταλιστικές σχέσεις, που τείνουν να καταλάβουν το σύνολο του χώρου και του χρόνου, παράγουν **διάχυτη δυσφορία**: το ίδιο το νόημα των πράξεων των ανθρώπων, η ιστορία τους, έχει εκλείψει. Η ζωή τους ολοένα τους διαφεύγει. Η δυσφορία αυτή, μπορεί να μην μεταφράζεται πάντα σε συνειδητή άρνηση του καπιταλισμού* συχνά ενσωματώνεται ως κυνική παραίτηση, νευρώσεις, αυτοκαταστροφή. Σίγουρα, όμως, βρίσκεται στη ρίζα της γέννησης των νέων κινημάτων αντίστασης, αξιοσημείωτη καθώς αντιλαμβάνεται -διαισθητικά έστω- ότι *δεν είναι ζωή αυτή*, ότι τα προβλήματα είναι αλληλένδετα και παγκόσμια κι ότι η λύση δεν μπορεί παρά να είναι ριζική.

Στη δεκαετία του ’90 **η έκλειψη της αριστεράς** και ο χώρος που αυτό το φαινόμενο διάνοιξε, απεγκλώβισε πολλούς ανθρώπους από την νωθρότητα των κομμάτων. Μετά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ, το ιδεολογικό κενό και η συρρίκνωση των κομμάτων της ρεφορμιστικής αριστεράς οδήγησαν πολλά «ανήσυχα πνεύματα» σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, αλλά και σε ομάδες που έχουν έντονα στοιχεία ακτιβισμού και άμεσης δράσης. Γίνεται συνείδηση λοιπόν ότι η δυσφορία απέναντι στην γενικευμένη καπιταλιστική συνθήκη πρέπει να εκφράζεται με πράξεις αντίστασης - αλλιώς μεταφράζεται απλώς σε θλίψη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην κατεύθυνση του ξεπεράσματος της κουρασμένης αριστεράς παρουσιάζει το παράδειγμα των Ζαπατίστας: η αστραφτερή τους γλώσσα δεν είναι τόσο αποτέλεσμα ενός «ποιητικού νου», όσο μιας συλλογικής πράξης που αρνείται την πρωτοπορία και την κατάληψη της εξουσίας, και ανοίγεται στο σύνθετο πεδίο του ανθρώπινου.

Η εξέγερση των Ζαπατίστας στην επαρχία Τσιάπας του Μεξικού ξέσπασε την πρωτοχρονιά του 1994, ημερομηνία που συνέπεσε με την έναρξη της ισχύος της Βορειοαμερικανικής Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου (NAFTA) ανάμεσα στις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Μεξικό. Σύντομα φάνηκε ότι η επιλογή του χρόνου εκδήλωσης της εξέγερσης δεν ήταν -μόνο- συμβολική: το κίνημα των Ζαπατίστας επιδίωκε να ενθαρρύνει τους καταπιεσμένους τόσο στην Τσιάπας και το Μεξικό όσο και σε ολόκληρο τον

κόσμο και να θέσει και πάλι το ζήτημα της απελευθέρωσης από την καπιταλιστική βαρβαρότητα: το «ξαναμάγεμα του κόσμου». Το καλοκαίρι του 1996 διοργανώνεται από τον EZLN (Εθνικοαπελευθερωτικό Ζαπατιστικό Στρατό) η πρώτη διεθνής («διαγαλαξιακή») συνάντηση με θέμα: «Η ανθρωπότητα ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό», η οποία συγκεντρώνει στην Τσιάπας χιλιάδες ακτιβιστές από πολλές διαφορετικές χώρες του κόσμου, θέτοντας τις βάσεις για την αναζωογόνηση της αντικαπιταλιστικής κριτικής.
Η δεύτερη διηπειρωτική συνάντηση στην Ισπανία, το καλοκαίρι του 1997, επιβεβαίωσε σε ακτιβιστές την άποψη ότι διάφορα μείζονα προβλήματα απαιτούν λύσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Τον επόμενο χρόνο, το Μάιο του 1998, διοργανώθηκε η πρώτη «ημέρα παγκόσμιας δράσης» εναντίον της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου, με την ευκαιρία της συνόδου του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και με διαδηλώσεις εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων σε 65 διαφορετικές πόλεις του κόσμου. Η εξέλιξη αυτών των κινητοποιήσεων, ιδιαίτερα μετά την «εξέγερση του Σιάτλ», στις 30 Νοεμβρίου του 1999, ημερομηνία που θεωρήθηκε ως εναρκτήρια του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», απέδειξε ότι τόσο **η ανάγκη διεθνούς οργάνωσης** όσο και **η συνείδησή της** υπάρχουν. Το «σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά» μετατρέπεται σε «δράσε παγκόσμια, σκέψου τοπικά», αντιδρώντας στις καινούριες ιδεολογικές, πολιτικές, πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες που δημιούργησε ο διεθνοποιημένος καπιταλισμός. Στην ανάπτυξη των κινητοποιήσεων συμβάλλει και το Internet, που δίνει τη δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ ατόμων και ομάδων από διάφορα μέρη του κόσμου, αλλά μεταφέρει και την αίσθηση του παγκόσμιου χωριού - πλέον δεν αρκεί να χτυπάς την κυβέρνηση του κράτους σου μόνο.

Απέναντι στην έλλειψη «νομιμοποίησης» οργανισμών όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, ή ανεξέλεγκτων κι απομακρυσμένων εξουσιών όπως η G8 και η Ευρωπαϊκή Ένωση, το «κίνημα», που υπερασπίζεται ενεργά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, είναι **ηθικά καταξιωμένο** σε ένα μεγάλο τμήμα της κοινωνίας**.** Είναι γνωστό ότι συχνά η πολιτική των διεθνών οργανισμών έχει οδυνηρές συνέπειες για ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού, γι' αυτό και οι αντιδράσεις δεν περιορίζονται μονάχα μεταξύ των παραδοσιακών πολέμιων του καπιταλισμού, αλλά προέρχονται από ένα ευρύ φάσμα καταπιεσμένων, που περιλαμβάνει ακτήμονες χωρικούς του Τρίτου Κόσμου, μετανάστες των δυτικών μητροπόλεων, δυτικοευρωπαίους αγρότες, άνεργους, εργαζόμενους της ελαστικής εργασίας, νεολαίους μπροστά στην απειλή της προλεταριοποίησης. Επιπλέον, η σταδιακή μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από το εθνικό κράτος σε υπερεθνικές δομές δημιουργεί φόβους σε όλους εκείνους που έχουν ταυτίσει το αστικό εθνικό κράτος με τη δημοκρατία. Καθόλου μικρής σημασίας δεν είναι και η φυσιολογική αντίδραση που προκαλεί η σταθερή επίδειξη ισχύος και η αυτοκρατορική συμπεριφορά από την πλευρά των ΗΠΑ, μοναδικής υπερδύναμης αλλά και βασικού παράγοντα καθοδήγησης της παγκοσμιοποίησης. Τέλος, η επίκληση από το «κίνημα» κοινωνικών και οικολογικών αιτημάτων, που συνδέονται με το φαινόμενο της ανεξέλεγκτης καπιταλιστικής ανάπτυξης και της διατήρησης ή διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων ενισχύει την κοινωνική του αποδοχή. (Ωστόσο, μέρος της αποδοχής αυτής δεν είναι παρά θεαματικό και παθητικό: Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κάλυψη από τα εγχώρια μήντια των γεγονότων της Γένοβας το 2001, όπου ενσωματώθηκε ο λόγος περί «αυτοκρατορίας» και η ανέξοδη αγανάκτηση για τη δράση των «πραιτοριανών» της.)

Τέλος, στην ανάπτυξη των κινήσεων αντίστασης συνέβαλε η **πολυμορφία** τους (και το γεγονός ότι όλες οι τάσεις μπορούσαν να εκφραστούν *παράλληλα*) και η **απουσία ηγεμονίας** (πολιτικής, οργανωτικής ή ιδεολογικής), στοιχεία που επέτρεψαν τη μαζικότητα, τον αιφνιδιασμό και επέβαλαν, σε γενικές γραμμές, την οριζόντια οργάνωση.

Από τη στιγμή που γεννιέται μία τέτοια διαδικασία αποκτά τη δική της δυναμική και παύει να είναι

απλώς η συνισταμένη των κινημάτων που εμπεριέχει. Κι όσο παραμένει *ρευστή* και *ανεξέλεγκτη* είναι ελπιδοφόρα - κάτι που η εξουσία έχει ήδη καταλάβει: γι' αυτό και η ένταση της καταστολής στο Γκέτεμποργκ και τη Γένοβα, η διενέργεια συνόδων σε ερήμους (ή στη Χαλκιδική), αλλά και η συνεχιζόμενη προσπάθεια διαχωρισμού των διαδηλωτών σε «καλούς» και «κακούς» και η προώθηση των «ειρηνικών και συντεταγμένων αντιδράσεων».

β. δίκτυα και παγίδες

Ένα τέτοιο πλήθος αποτελεί σοβαρή δοκιμασία για τον άνθρωπο. Συγκεντρώνεται για να πιστοποιήσει την κοινή του μοίρα - όπου οι προσωπικές διαφοροποιήσεις έχουν γίνει ασήμαντες. Αυτή η μοίρα αποτελείται, όσον αφορά τη μνήμη του ίδιου του πλήθους, από συνεχείς στερήσεις και εξευτελισμό. Ωστόσο οι ορέξεις του δεν έχουν ατροφήσει! Ένα και μόνο ζευγάρι μάτια που συναντάς σ' αυτό το πλήθος είναι αρκετό για να σου αποκαλύψει την έκταση των ενδεχόμενων απαιτήσεων. Και οι περισσότερες από αυτές τις απαιτήσεις θα ικανοποιηθούν δύσκολα. Αναπόφευκτα αυτή η αναντιστοιχία θα οδηγήσει στη βία: τόσο αναπόφευκτα όσο το πλήθος θα βρίσκεται αδυσώπητα εκεί. Έχει συγκεντρωθεί για να απαιτήσει το αδύνατο. Έχει συγκεντρωθεί για να εκδικηθεί την αναντιστοιχία. Έχει ανάγκη να ανατρέψει την τάξη που έχει ορίσει και διαχωρίσει το εφικτό από το ανέφικτο εις βάρος του, από γενιά σε γενιά.

Αν και η δικτύωση μεταξύ των διάφορων ακτιβιστών-επικριτών της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης άρχισε από την εποχή ακόμα των κινήσεων για τη συμπαράσταση στους Ζαπατίστας, η συγκρότηση του πρώτου διεθνούς δικτύου ακτιβιστών, της Παγκόσμιας Λαϊκής Δράσης (People's Global Action - PGA), πραγματοποιήθηκε μετά το πέρας της δεύτερης διηπειρωτικής συνάντησης στην Ισπανία το 1997. Η PGA ιδρύθηκε από οργανώσεις διαφορετικών προσανατολισμών, όπως το ινδικό αγροτικό κίνημα KRRS, το κίνημα ακτημόνων της Βραζιλίας MST, την ισπανική αναρχοσυνδικαλιστική συνομοσπονδία CNT, το κίνημα των ιταλικών αυτόνομων κοινωνικών κέντρων, την οικολογική οργάνωση Earth First! κλπ. Βασικές της αρχές η αντίθεση προς όλους τους θεσμούς του ελεύθερου εμπορίου, η αντίθεση σε κάθε σύστημα καταπίεσης και κυριαρχίας, η άμεση δράση, η οικοδόμηση εναλλακτικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και η αυτόνομη και αποκεντρωμένη λειτουργία των επιμέρους συλλογικοτήτων που το απαρτίζουν. Η PGA αποτέλεσε μία μονάχα από τις διαφορετικές συλλογικότητες-δίκτυα που οδήγησαν τελικά στην δημιουργία του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση», και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα των μορφών οργάνωσης και δράσης που χαρακτήρισαν τις διεθνείς εκδηλώσεις του, τουλάχιστον μέχρι την εποχή της συνάντησης στη Γένοβα, το καλοκαίρι του 2001.

Η δικτύωση, αναγκαία απέναντι σ' έναν παγκόσμια δικτυωμένο εχθρό, επιχειρεί να γεφυρώσει ή να υπερβεί τις αντιθέσεις ανάμεσα στην τοπική και τη διεθνή δράση, αντιθέσεις που συν τοις άλλοις επικαθορίζονται από το λόγο της εξουσίας - τη διαμεσολάβηση των κυρίαρχων μήντια.
Η **τοπική δράση** έχει συχνά χαρακτήρα κουραστικό, ατελείωτες ώρες συζητήσεων, απουσία από την «κεντρική σκηνή» των μήντια, αλλά και επιμονή, καθημερινότητα, σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο. Τα αποτελέσματά της συνήθως παραμένουν περιθωριακά - αφορούν κυρίως τους δρώντες και κινούνται στο σκοτάδι της δημοσιότητας. «Χάνονται» στο βάθος του χρόνου, αλλά βρίσκονται στο βάθος των σχέσεων.
Η **διεθνής δράση,** από την άλλη, παίρνει χαρακτήρα γιορτής, είναι κεντρική, μαζική, τα μήντια είναι εκεί, το θεαματικό έχει διαβρώσει και πλήθος συμμετεχόντων. Η αποτελεσματικότητά της δεν βρίσκεται τόσο στους στόχους που θέτει -τη ματαίωση των συνόδων κορυφής- όσο στη φανέρωση μιας χαοτικής δύναμης που δίνει κουράγιο στους διαδηλωτές και ανησυχεί την εξουσία.
Για τους περισσότερους συμμετέχοντες, βέβαια, οι λίγες ημέρες ενός παγκόσμιου ραντεβού αποτελούν

μια στιγμή της πορείας τους, της καθημερινής τους συμμετοχής σε συλλογικότητες, μια στιγμή της δράσης τους. Αλλιώς θα ήταν ένα επαναστατικό λούνα-παρκ σαν αυτό που θέλουν να παρουσιάζουν τα μήντια: με εντυπωσιακές εικόνες καταστροφής, με έμφαση στις στιγμές στρατιωτικής σύγκρουσης, σε διαρκή απόσταση από τα *γιατί* και τα *πώς* της αντίστασης.

Αν όμως η πολυμορφία, η ενότητα στη διαφορά και η αποκεντρωμένη και αντιιεραρχική λειτουργία ήταν αρχικά το ζητούμενο, η εξέλιξη την τελευταία διετία, με κομβικό σημείο τη Γένοβα τον Ιούλιο του 2001, υπήρξε διαφορετική: ο διαχωρισμός των διαδηλωτών σε «καλούς» και «κακούς», αλλά και η εμφάνιση αυτόκλητων ηγετών και διαμεσολαβητών με τους θεσμούς υπονόμευσαν την αποδοχή και τη συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών συνιστωσών του «κινήματος». Οι συναντήσεις στο Πόρτο Αλέγκρε και η συγκρότηση του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ εκφράζουν την επιστροφή της ρεφορμιστικής Αριστεράς και την επίσημη παρέμβασή της για την απόκτηση ηγεμονίας και τη μετατροπή των κινημάτων σε ανώδυνο μπλοκ συνομιλητών των πρωτεργατών του παγκόσμιου κεφαλαίου. Για να το πούμε πιο απλά, η πολυμορφία κινδυνεύει απ' αυτούς που επιδιώκουν να αναλάβουν την καθοδήγηση των κινημάτων, να τα ενσωματώσουν σε θεσμούς, να επιστρέψουν στην παραδοσιακή πολιτική. Αλλά κι από όσους υποκύπτουν στη θεαματική γοητεία των «συγκρούσεων», ξεχνώντας το λόγο και το διάλογο μεταξύ των συλλογικοτήτων που συμμετέχουν.

Πώς μπορούν να επηρεάζουν δημιουργικά τα κινήματα το ένα το άλλο; Η παράδοση της αντίστασης - του *αρνητικού*, θα έλεγε κάποιος- δείχνει λεπτά κόκκινα νήματα που ενώνουν, και ότι όσοι μπόρεσαν τις καίριες συνθέσεις βγήκαν νικητές. Στη σημερινή φάση, και με δεδομένο ότι δεν έχουμε τη μαγική συνταγή, η θετική επιρροή κι οι συναντήσεις μπορεί να προκύψουν από την εξερεύνηση των στοιχείων αυτής της πολυμορφίας - κυρίως όσων συνιστούν αιφνίδιο λόγο και μη ενσωματώσιμη δράση.

γ. σε πρώτο πληθυντικό

Τα οδοφράγματα βρίσκονται ανάμεσα στους υπερασπιστές τους και τη βία που καταφέρεται εναντίον τους σ' ολόκληρη τη ζωή τους. Δεν μετανιώνουν για τίποτα γιατί αυτό που βαδίζει τώρα εναντίον τους είναι η πεμπτουσία του παρελθόντος. Στη δική τους πλευρά του οδοφράγματος βρίσκεται ήδη το μέλλον.

Γνωρίζουμε ότι πλέουμε μέσα στην ιστορία - και κουβαλάμε ποικίλους προγόνους, πίκρα κι αγάπη. Τα ρεύματα αντίστασης στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση είναι υπαρκτά και είναι αναγκαία κι επιθυμητά. Έρχονται από μακριά, από τις παγωμένες χώρες - λιωμένο χιόνι. Κι είμαστε μέρος τους, επειδή μας αφορά η **αντικαπιταλιστική** και **αντιθεσμική δράση** και η **αντιιεραρχική αυτοοργάνωση** - και υπάρχει ανάγκη αλλά και χώρος να τις προτάξουμε.

Κι επειδή ψυχανεμιζόμαστε την ανάγκη ύπαρξης μιας νέας γλώσσας (δηλαδή μιας νέας πράξης), *κοινής* και *αιφνίδιας*, που κατανοώντας το μικρό και το μεγάλο, την καθημερινή αλλοτρίωση και το παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο, μπορεί να νικήσει* κι ακόμη, επειδή ψυχαναγκαζόμαστε από την παραγωγή θανάτου, αλλά είμαστε σε θέση να φανταστούμε έστω πώς θέλουμε να ζήσουμε.

[Με πλάγια στοιχεία αποσπάσματα από το βιβλίο *G.* του Τζων Μπέρτζερ]

2. Μαζί ή χώρια;

Άλλο ATTAC κι άλλο ΕΠΙΘΕΣΗ

Η αρχική ευδαιμονία που προκάλεσε η επανεμφάνιση μίας κοινωνικής κινητοποίησης διεθνικών διαστάσεων, η οποία πήρε συμβατικά τον τίτλο του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», αλλά και τα χαρακτηριστικά της κινητοποίησης (πολυμορφία, απουσία σαφούς ηγεμονίας, μαζικότητα, αυθορμητισμός, οριζόντια οργάνωση), έχει ήδη αρχίσει να υποχωρεί. Τα γεγονότα της Γένοβας το 2001 και η δεύτερη συνδιάσκεψη του Κοινωνικού Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε την ίδια χρονιά αποτέλεσαν κομβικά σημεία που αφαίρεσαν πλέον πολλές από τις ελπίδες ή ψευδαισθήσεις μας για την «αγνότητα» και, κυρίως, την «ενότητα» του κινήματος. Η ανάληψη της «ηγεσίας» του κινήματος στη Γένοβα από τους αρχηγίσκους του Ιταλικού Κοινωνικού Φόρουμ, η συνεργασία με τις αστυνομικές αρχές κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων στην πόλη και η καταδίκη των «εξτρεμιστών» αποτέλεσαν την αρχή του τέλους για την συμπόρευση όλων των συνιστωσών του πολύμορφου αυτού κινήματος ή τη μεταξύ τους ανοχή. Η εμπειρία του Κοινωνικού Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας σηματοδότησε πλήρως αυτή τη στροφή, με την ATTAC και τις αντίστοιχες ΜΚΟ να αυτοπροβάλλονται ανοιχτά ως ηγετικές δυνάμεις του κινήματος κατά της «νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης», όπως οι ίδιες αντιλαμβάνονται την καπιταλιστική βαρβαρότητα, και να αναλαμβάνουν το ρόλο του υπερασπιστή του κράτους ως εγγυητή της κοινωνικής και οικονομικής δικαιοσύνης. Παράλληλα, οι ίδιες οργανώσεις ήταν αυτές που έσπευσαν, τόσο στην περίπτωση της Γένοβας όσο και του Πόρτο Αλέγκρε να ξεκαθαρίσουν ότι «δεν θέλουν να τρομάξουν τους πολιτικούς» και ότι επιδίωξή τους είναι η συνδιαλλαγή με τις οικονομικές ελίτ (όπως φάνηκε και από τις εντυπωσιακές τηλεσυνδιασκέψεις μεταξύ Κοινωνικού Φόρουμ και ΠΟΕ). Ταυτόχρονα προβάλλουν το ιδανικό της «κοινωνίας των πολιτών» (έννοια που αγνοεί τις ταξικές διακρίσεις, συνενώνει αφεντικά και εργαζόμενους, και θυμίζει τις αντίστοιχες ιδεολογικές εμπνεύσεις του μεσοπολέμου για το συνεταιριστικό κράτος), την οποία θεωρούν ικανή να ελέγξει το νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα του σύγχρονου καπιταλισμού.[1]

Ποιοι είναι αυτοί που συγκροτούν όλες αυτές τις διεθνικές οργανώσεις και ποιοι τις χρηματοδοτούν είναι λίγο πολύ γνωστό: Η ATTAC αποτέλεσε πρωτοβουλία της γαλλικής εφημερίδας *Monde Diplomatique* και Ευρωπαίων και Αμερικάνων διανοούμενων της σοσιαλδημοκρατίας, με βασικό στόχο την προώθηση του «φόρου Τόμπιν», την επιβολή δηλαδή ενός φόρου 0,1% επί των κινήσεων κεφαλαίου στις διεθνείς χρηματιστηριακές αγορές, που αναγορεύτηκαν ως βασικές υπεύθυνες της παγκόσμιας φτώχειας και οικονομικής ανισότητας. Οι διαδικασίες του Κοινωνικού Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε χρηματοδοτήθηκαν από ευγενή ιδρύματα όπως το Ford Foundation, και διαφημίστηκαν ανοιχτά ακόμη και από την Παγκόσμια Τράπεζα. Το Κοινωνικό Φόρουμ του Πόρτο Αλέγκρε διαδέχτηκε, με πρωτοβουλία της ιταλικής αντιπροσωπείας, η συγκρότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, που εστιάζει κι αυτό στο «νεοφιλελεύθερο» χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης, και το οποίο χαρακτηρίστηκε εύστοχα ως «Ελντοράντο των ρεφορμιστών σοσιαλιστών και των ηθικιστών».[2]

Η επικράτηση των ρεφορμιστικών τάσεων στα διεθνή φόρα εναντίον της παγκοσμιοποίησης δεν ήταν, βέβαια, ο μοναδικός λόγος της κρίσης στο εσωτερικό του κινήματος. Η ενεργοποίηση της (δια)κρατικής τρομοκρατίας έπαιξε εξίσου σημαντικό ρόλο. Η 11η Σεπτεμβρίου και οι αντιδράσεις που ακολούθησαν

[1] Βλ. το άρθρο του Τ. Φωτόπουλου, «Πόρτο Αλέγκρε και ρεφορμιστική Αριστερά», στο *Περιεκτική Δημοκρατία*, τ. 4 (2002), σ. 24.

δεν ήταν η αρχή, παρά τα περί αντιθέτου λεγόμενα. Η στροφή της καπιταλιστικής εξουσίας προς περισσότερο βίαιη αντιμετώπιση των αμφισβητιών της είχε αρχίσει νωρίτερα και έγινε ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση της κινητοποίησης στο Γκέτεμποργκ και κυρίως στη Γένοβα, όταν οι αρχές προχώρησαν σε μία άνευ προηγουμένου, για τα τελευταία τουλάχιστον χρόνια, καταστολή, παραβιάζοντας συλλήβδην ακόμα και τα στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα των διαδηλωτών, δικαιώματα που απορρέουν από τους ίδιους τους θεσμούς, τους οποίους ο «αγώνας εναντίον της τρομοκρατίας» υποτίθεται ότι προστατεύει. Μετά την 11η Σεπτεμβρίου, βέβαια, οι εξελίξεις στον τομέα των παραβιάσεων αυτών των πολιτικών δικαιωμάτων και της κρατικής τρομοκρατίας είναι ραγδαίες: συλλήψεις και κρατήσεις χωρίς την απαγγελία κατηγοριών, φυλακίσεις χωρίς τη δυνατότητα νομικής υπεράσπισης, αλλά και θεσμοποίηση της παρακολούθησης της τηλεφωνικής και ηλεκτρονικής επικοινωνίας, απαξίωση των κανόνων του αστικού και διεθνούς δικαίου, κυνισμός, τρομολαγνεία και προσπάθεια εγκληματοποίησης της αντίστασης (για να αναφερθούμε και στην πρόσφατη ελληνική εμπειρία). Το «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης», ή καλύτερα οι ρεφορμιστικές του συνιστώσες, αντέδρασαν αμυντικά και ενίοτε απολογητικά απέναντι σ' αυτές τις εξελίξεις. Κι έτσι σήμερα, από την κριτική της βαρβαρότητας της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης διολισθαίνει σταθερά προς την υπεράσπιση των πολιτικών δικαιωμάτων, που υποτίθεται ότι διασφαλίζονται στα καθεστώτα της αστικής δημοκρατίας.

Greek -reformist- salad

Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας και της ελληνικής παράδοσης των κινημάτων κριτικής στο καπιταλιστικό σύστημα έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς στον τρόπο που αντιμετωπίστηκε στη χώρα το «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης». Η απουσία υπολογίσιμου κινήματος βάσης, η περιορισμένη διάδοση των ΜΚΟ και της ηθικής του εθελοντισμού και, ταυτόχρονα, η μονοπώληση σχεδόν της «κριτικής» του συστήματος από κόμματα και οργανώσεις της ρεφορμιστικής και σταλινικής Αριστεράς καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό και την ελληνική εκδοχή του «κινήματος». Από την πλευρά του, ο χώρος των αντιεξουσιαστών-αναρχικών έκανε αισθητή την παρουσία του στις κινητοποιήσεις της Πράγας και της Γένοβας, περισσότερο όμως σε θεαματικό και συμβολικό επίπεδο.

Αρχικά, η ελληνική Αριστερά είχε εμπλακεί στο «κίνημα» αποσπασματικά και χωρίς κοινή πλατφόρμα: κάθε παράταξη επιχείρησε να προβάλει την παρουσία της στις διεθνείς συναντήσεις, προκειμένου να ενισχύσει το «αγωνιστικό κύρος» της στο εσωτερικό. Οι προσπάθειες για τη δημιουργία κοινής πλατφόρμας και ενός φόρουμ-ομπρέλας όλων των επιμέρους κομμάτων, οργανώσεων και συνδικάτων άρχισαν μετά την Πράγα και υλοποιήθηκαν μετά τη Γένοβα. Το ελληνικό τμήμα της ATTAC ιδρύθηκε στις αρχές του 2002, βασικά από γραφειοκρατικά συνδικάτα, τη ΓΣΕΕ, το Συνασπισμό, τις εφημερίδες *Αυγή* και *Εποχή*, πανεπιστημιακούς όπως ο Κ. Βεργόπουλος κλπ. Η ίδρυσή του παρουσιάστηκε μάλιστα ως ιδιαίτερα ελπιδοφόρα εξέλιξη στο χώρο της ελληνικής Αριστεράς και ως ευκαιρία ανανέωσης του κοινωνικού της προσώπου (δηλαδή ως ευκαιρία στρατολόγησης και συσπείρωσης στα γρανάζια του ρεφορμισμού ανθρώπων που εξακολουθούν να ανησυχούν για τις οικολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις του καπιταλισμού, και που επιθυμούν να κάνουν κάτι γι' αυτό). Παράλληλα, και ενόψει της Συνδιάσκεψης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 2003, οργανώνεται το ελληνικό Τμήμα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, με τη συμμετοχή όχι μόνο των εργατοπατέρων και γραφειοκρατών της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά και αρκετών φορέων της λεγόμενης εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς. Συμμετέχει επίσης το Δίκτυο για την Υπεράσπιση των Πολιτικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που, από την άποψη του στελεχικού δυναμικού, δείχνει να πρωταγωνιστεί στις πρωτοβουλίες για την οργάνωση του Φόρουμ. Για τους γνώστες όλων αυτών των

---

[2] Φωτόπουλος, *ό.π.*, σ. 26.

συσσωματώσεων, το Κοινωνικό Φόρουμ αποτελεί άλλη μία συλλογή σφραγίδων, χωρίς κανένα κοινωνικό αντίκρισμα: εργατικά κέντρα, συνδικάτα, κομματικές νεολαίες και οργανώσεις (που στην πορεία π.χ. της Πρωτομαγιάς 2002 στη Θεσσαλονίκη συγκέντρωναν με το ζόρι καμιά διακοσαριά άτομα)* ανάμεσά τους βρίσκονται και στελέχη του ΠΑΣΟΚ, που δηλώνει κι αυτό τμήμα της ευρύτερης Αριστεράς.
Για την πολιτική νομιμοποίηση της συμμετοχής των παραπάνω παραγόντων ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό και εκείνοι οι φορείς της Αριστεράς, που μάχονται κατά των θεσμών της πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας, και οι οποίοι επέλεξαν τη συστράτευση μαζί τους, χάριν της «ενότητας του κινήματος».[3] Η επιλογή αυτή, είτε βασίζεται στη λογική του «εισοδισμού» -λογική που ιστορικά αποδείχθηκε πάντοτε ατυχής για οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση- είτε στην ελπίδα της ευρύτερης κοινωνικής απεύθυνσης, οδηγεί αναπόφευκτα στην ταύτιση των φορέων αυτών με τη ρεφορμιστική κριτική στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση. Ταυτόχρονα, όμως, αποδυναμώνει τη δυνατότητα συγκρότησης ενός συγκροτημένου ελευθεριακού κινήματος αντίστασης, με σαφή αντιιεραρχικά και αντικαπιταλιστικά χαρακτηριστικά.

Το παραπάνω τσίρκο παρακολουθεί, λίγο καθυστερημένα είναι αλήθεια και με εξαιρετικές επιφυλάξεις, και το ΚΚΕ. Εδώ τα πράγματα ήρθαν κάπως περίεργα, αλλά το Κόμμα έδειξε και πάλι τις δυνατότητές του να οικειοποιείται τους αγώνες των άλλων. Αρχικά το ΚΚΕ είχε αποστασιοποιηθεί όχι μόνο από το «κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης» αλλά και από τον ίδιο τον όρο «παγκοσμιοποίηση», τον οποίο θεωρούσε «ένα από τα πάμπολλα ιδεολογήματα που διοχετεύθηκαν μετά την αντεπανάσταση στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού».[4] Εν ολίγοις, το Κόμμα θεωρούσε και θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά της σημερινής παγκοσμιοποιημένης καπιταλιστικής πραγματικότητας είναι τα ίδια με εκείνα των αρχών του αιώνα, που ο Λένιν περιέγραψε ως «ιμπεριαλισμό». Το Κόμμα στάθηκε κριτικό απέναντι στα «μικροαστικά ιδεολογικά ρεύματα του κινήματος» και επέκρινε μάλιστα το ΠΑΣΟΚ και το Συνασπισμό (όχι αδικαιολόγητα), επειδή, ενώ έσπευσαν να υμνήσουν την κινητοποίηση της Γένοβας, αγνοούσαν την ανάπτυξη των κινημάτων σε εθνικό επίπεδο. Τα δεδομένα άλλαξαν βέβαια ενόψει της Συνδιάσκεψης της Ε.Ε. στη Θεσσαλονίκη, που αναπόφευκτα θα προκαλέσει νέα διεθνή κινητοποίηση στην πόλη μας. Το Κόμμα δεν άργησε να διακρίνει τις νέες δυνατότητες κομματικής επίδειξης και στρατολόγησης. Γι' αυτό και δημιούργησε τη μετωπική οργάνωση (κοινότοπη τακτική, πλην όμως πολλάκις επιβραβευθείσα), με το όνομα «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και με στόχο, «με τις παρεμβάσεις και τις δράσεις της να συμβάλει ώστε να αναπτυχθεί ένα πολύμορφο κίνημα που θα ριζώνει και θα αναπτύσσεται στους χώρους δουλειάς, τους τόπους κατοικίας, τα χωριά, που θα αγκαλιάσει τους μαζικούς φορείς της πόλης μας, της χώρας μας. Η επιδίωξή μας είναι... να στείλουμε όλοι μαζί ένα μήνυμα Αντίστασης, Αντεπίθεσης, Ρήξης με τη Νέα Τάξη».[5] Πρόσφατα, μάλιστα, το Κόμμα αποφάσισε να στείλει μόνο του αυτό το μήνυμα, αποφεύγοντας τη συνεργασία με το Κοινωνικό Φόρουμ, πιθανότατα επειδή διαπίστωσε την αδυναμία του να το ελέγξει.

Η παρουσία του ΚΚΕ στην κινητοποίηση του Ιουνίου αποτελεί ένα νέο δεδομένο στις εκδηλώσεις του «κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης»: για πρώτη φορά ένα σταλινικό κόμμα θα κυριαρχεί αριθμητικά σε μία τέτοια διεθνή συνάντηση. Για εκείνους που ενδιαφέρονταν για τις κινήσεις αντίστασης στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό ακριβώς λόγω των πολύμορφων, χαοτικών και αντιιεραρχικών τους χαρακτηριστικών, γίνεται πλέον σαφές ότι στη Θεσσαλονίκη δεν θα 'χουν να

[3] Χαρακτηριστικά αυτής της επιλογής είναι τα σχετικά άρθρα στο *Δελτίο Θυέλλης*, του Δικτύου Κινήσεων για τα Πολιτικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, στο αφιέρωμα με τον τίτλο, «Νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση», Ιούλιος 2001, σ. 18, 74. Εδώ, ο επιθετικός προσδιορισμός υποδηλώνει και τη στρατηγική του Δικτύου, παρά τη σαφή αντικαπιταλιστική τοποθέτηση που ακολουθεί στην ενδιαφέρουσα επιχειρηματολογία των συγγραφέων του.
[4] Η ανεπανάληπτη αυτή διατύπωση βρίσκεται στο θεωρητικό όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, 2 (2002), σ. 115.

αντιμετωπίσουν μονάχα τους ηγετίσκους της σοσιαλδημοκρατίας και τους «εναλλακτικούς μάνατζερ» των ΜΚΟ, γνωστούς και από τις προηγούμενες διεθνείς κινητοποιήσεις, αλλά και τους θιασώτες του σταλινισμού, που στη χώρα μας διατηρούν ακόμη κάποια επιρροή σε εργασιακούς και συνδικαλιστικούς χώρους.

Το στοίχημά μας

Οι κινητοποιήσεις ενόψει της συνόδου της ΕΕ στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 2003 αποτελούν ευκαιρία και αφορμή νέων συναντήσεων για τις συλλογικότητες και τα πρόσωπα που επιθυμούν να θέσουν σε ευρεία κλίμακα τα ζητήματα της καπιταλιστικής βαρβαρότητας και του κρατικού αυταρχισμού. Αποτελούν ευκαιρία για να τεθούν οι βάσεις όχι μόνο για την άμυνά μας απέναντι στην εντεινόμενη και νέων διαστάσεων (δια)κρατική τρομοκρατία αλλά και για τη δική μας αντεπίθεση, με στόχο πρώτα απ' όλα τη δημιουργία «θεσμών ελευθερίας», που τόσο ανάγκη έχουν τα κοινωνικά κινήματα αυτού του τόπου, και την ανταγωνιστικότητα της ελευθεριακής σκέψης και δράσης στο κοινωνικό περιβάλλον. Η προσπάθεια αυτή οφείλει να ξεπεράσει τις ιδεολογικές αγκυλώσεις, τους χωρίς κοινωνικό αντίκρισμα βερμπαλισμούς, τη λογική της γκετοποίησης και αυτοπεριθωριοποίησης χάριν της ιδεολογικής καθαρότητας. Αυτό όμως δεν συνεπάγεται τη συστράτευση με τις ρεφορμιστικές δυνάμεις. Η συμμετοχή μας οφείλει να διατηρεί ως βασικά χαρακτηριστικά τη σαφή άρνηση του καπιταλισμού και των εξουσιαστικών θεσμών, διαφορετικά ο κίνδυνος της ενσωμάτωσης στη λογική της μεταρρύθμισης και «διόρθωσης» του συστήματος (λογική που δεν δείχνει να οδηγεί ούτε καν σε αλλαγή του «νεοφιλελεύθερου» χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης) είναι προφανής. Η «ενότητα του κινήματος» μπορεί να απασχολεί εκείνους που «δεν θέλουν να τρομάξουν τους πολιτικούς»* οι υπόλοιποι ας μείνουμε μαζί.

[5] Βλ. www.action-salonika2003.org/gr/

3. Έξοδος: Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2003

Η διάνοιξη της οδού Ολυμπιάδος έγινε στις αρχές της δεκαετίας του ’70, την περίοδο της χούντας. Μέχρι τότε νότιο σύνορο της Άνω Πόλης ήταν η οδός Κασσάνδρου* από ’κει και πάνω απλωνόταν ένα πολύπλοκο δίκτυο στενών, αδιεξόδων, χαλασμάτων, σπιτιών που έμπαιναν το ένα μέσα στ’ άλλο. Ένας τυπικός πολεοδομικός λαβύρινθος, που επιπλέον κατοικούνταν από φτωχολογιά, πρόσφυγες στην πλειοψηφία, που δεν είχαν κανένα λόγο να τα ’χουν καλά με την εξουσία. Ανεξέλεγκτη περιοχή. Διόλου τυχαία, στη διάρκεια της κατοχής, οι γερμανοί έλεγχαν ουσιαστικά μονάχα την οδό Ακροπόλεως, το δρόμο που οδηγούσε στις φυλακές του Γεντή Κουλέ. Η υπόλοιπη συνοικία ήταν στα χέρια της Αντίστασης, και από ’δω κατέβηκαν έφιπποι αντάρτες με την απελευθέρωση.

(Η πόλη είναι η αποτύπωση των κοινωνικών σχέσεων στο έδαφος* και η πολεοδομία είναι ένα εργαλείο της εξουσίας, με το οποίο ορίζει το χώρο, τον διαχωρίζει και τον ελέγχει. Ιδίως μετά την ανάπτυξη των πόλεων που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση, η πολεοδομία χρησιμοποιείται συνειδητά με σκοπό την αποδυνάμωση του «εντός των τειχών» εχθρού. Αποδυνάμωση διά της απομόνωσης και του κατακερματισμού των κοινωνικών σχέσεων, τον καιρό της «ειρήνης»* διά της διευκόλυνσης της καταστολής, τον καιρό της αναταραχής.
Από νωρίς έγινε κατανοητό ότι οι ευθείς δρόμοι επιτρέπουν την εποπτευση και κατοχή του χώρου - και σε στιγμές κρίσης είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη των στρατευμάτων. Η ορθογώνια ρυμοτομία έγινε κανόνας στον πολεοδομικό σχεδιασμό και οι διαπλατύνσεις πρόσφεραν τους δρόμους τόσο στην ιδιωτεία των αυτοκινήτων όσο και στις εκάστοτε μονάδες αποκατάστασης της τάξης.
Όμως όλα αυτά είναι μάλλον γνωστά.)

Με τη διάνοιξη της οδού Ολυμπιάδος τα σύνορα της Άνω Πόλης μετατοπίζονται ελάχιστα βορειότερα. Όμως αυτό το «ελάχιστα» -όπως συχνά συμβαίνει- είναι κρίσιμο. Η Άνω Πόλη απομακρύνεται από την άμεση γειτνίαση αφενός με το Διοικητήριο στα δυτικά (σημείο καίριο πραγματικής και συμβολικής εξουσίας) και αφετέρου με τον κόμβο της Ευαγγελίστριας και τα πανεπιστήμια στα ανατολικά (μια ακόμη φτωχογειτονιά, δηλαδή, κι ένα δυνάμει κέντρο αναταραχών).
Για το σύνολο της Άνω Πόλης θα φροντίσει στη συνέχεια η μεταπολίτευση, που επιβάλει όρους δόμησης και τα νεο-γραφικά μοντέλα κατοικιών, ελπίζοντας στην αναβάθμιση της περιοχής με την προσέλευση οικιστών-τουριστών - υψηλότερων, σχετικά, εισοδημάτων. Το σχέδιο μισοπετυχαίνει.
Ωστόσο, *η ρυμοτομία και η πυκνότητα δόμησης, στοιχεία που δυσκολεύουν τον έλεγχο της περιοχής, δεν αλλάζουν*. Σ’ αυτά έρχονται να προστεθούν την τελευταία δεκαετία νέοι κάτοικοι (μετανάστες και ιθαγενείς), που βρίσκουν φτηνά νοίκια στα παλιά σπίτια.

Στις πόλεις όπου πραγματοποιήθηκαν σύνοδοι και διαδηλώσεις ενάντια σ’ αυτές, έκανε την εμφάνισή του ένας νέος όρος: *κόκκινη ζώνη*, η απαγορευμένη πόλη, το περιτειχισμένο κέντρο της εξουσίας, το κενό νοήματος που αυτοθαυμάζεται. (Εκτός κι αν νόημα είναι η συνειδητή παραγωγή θανάτου* αλλά δεν νομίζουμε.) Η καθημερινή εμπειρία γνωρίζει, επίσης, ότι κόκκινες ζώνες δεν είναι μόνο οι έκτακτοι αυτοί αποκλεισμοί. Κάθε ταυτότητα, που συγκροτείται αποκλείοντας μονίμως τους άλλους, τους ξένους, προσπαθεί -μάταια- να ακινητοποιήσει το χρόνο, να αρνηθεί την ιστορία. Ο κόσμος του εμπορεύματος, η ψευδής απάντηση στο φόβο, επιλέγει για μας τους τρόπους και τους τόπους, διευρύνοντας απεριόριστα τις κόκκινες ζώνες.
Η κόκκινη ζώνη είναι μια λίμνη φόβου.
Γιορτή, αντίθετα, είναι η προσωρινή συρροή των επιθυμιών. Και οι επιθυμίες είναι ενάντια σ’ αυτόν τον κόσμο.

Σε μια μάχη, βασική προϋπόθεση της νίκης είναι η πρωτοβουλία στην επιλογή του τόπου και του χρόνου.
Η απόσπαση χώρων και χρόνων από την κυριαρχία απαιτεί ενεργοποίηση της μνήμης, γνώση των συνόρων, ανίχνευση του εδάφους, φαντασία. Κι η φαντασία βρίσκει λοξά το στόχο της* η ευθεία επιθυμία χαράζει τεθλασμένους δρόμους.
Όσο προσωρινή κι αν είναι αυτή η απόσπαση, γίνεται πάντα ένα πρίσμα που φωτίζει με ιδιαίτερη ένταση αυτό που *θα μπορούσε* να υπάρχει.

Ημερολόγιο

Παρασκευή 1 Νοεμβρίου

Μέσα σ' αυτόν τον κόσμο που θέλει όλα να γίνουν ορατά -οι πράξεις, το υπερπέραν, τα σώματα- το εμπόρευμα παραμένει αδιαφανές. Κρύβει μέσα του το ποιος επιλέγει *τι* να παραχθεί και *πώς** κρύβει το γεγονός ότι η *απόφαση* και ο *τρόπος* διαφεύγουν του συνειδητού ελέγχου των παραγωγών. Κρύβει, ακόμη, ότι ο τρόπος της παραγωγής του επιβάλλει την υποταγή της ποιότητας στην ποσότητα. Κρύβει, εντέλει, μέσα στη φαντασμαγορία του το προφανές: ότι είναι προϊόν της ανθρώπινης εργασίας, μιας κοινωνικής σχέσης εκμεταλλευτικής κι επομένως ανταγωνιστικής.
Εξαιτίας αυτών των μυστικών του, το εμπόρευμα γίνεται ένα πράγμα υπεραισθητό, παρόλο που είναι αισθητό - αποκτά χαρακτήρα φετίχ. Κι όποιος δεν έχει τίποτε άλλο να πουλήσει, πουλάει την εργασία του ως εμπόρευμα - που γίνεται, έτσι, πράγμα και ξένο.

Να θυμάσαι είναι να γνωρίζεις ότι ο χρόνος είναι η ζεστή ουσία του ανθρώπου. Πάγος είναι να ξεχνάς. Χαίρομαι όταν συναντιόμαστε. Όταν χωρίζουμε λυπάμαι.

Σάββατο 2 Νοεμβρίου

Το θέαμα είναι η *μορφή κοινωνίας* που θεμελιώνεται στην παραγωγή εμπορευμάτων και στον φετιχισμό του εμπορεύματος. Είναι η φάση όπου η αυτονομημένη οικονομία έχει γίνει αυτοσκοπός και υποτάσσει στους νόμους της ολόκληρη την ανθρώπινη ζωή. Ξαναβρίσκονται εδώ οι νόμοι που ήδη υπάρχουν στην ψυχρή καρδιά του εμπορεύματος: η επιβολή του αφηρημένου πάνω στο συγκεκριμένο, δηλαδή της ποσότητας πάνω στην ποιότητα* η απομόνωση κι ο διαχωρισμός των ανθρώπων μεταξύ τους* η απουσία διαλόγου και συνειδητής παραγωγής της ζωής τους.
Το θέαμα είναι η αλλοτρίωση που καταλαμβάνει το σύνολο του χώρου και του χρόνου, διαμορφώνοντας τον άνθρωπο ως παθητικό εξάρτημά του. Είναι η απάντηση σε όλες τις ερωτήσεις - τις οποίες απαγορεύει να τεθούν.

Δεν σε είδα πουθενά. Χάθηκες. Χάθηκαν τα μάτια μου.

Κυριακή 3 Νοεμβρίου

Η τέχνη, αρνούμενη την πραγματικότητα, είναι αντι-εμπόρευμα. Καμιά αξία χρήσης, καμιά ανταλλακτική αξία, επικράτεια του ποιοτικού. Ένα άσκοπο δώρο του χρόνου των ανθρώπων, που θέλει να ζήσεις τρελά ερωτευμένος, να κάψεις το χωριό σου ως αντίδωρο.
Η τέχνη είναι ένα μικρό ψαράκι, έκθαμβο με τον κόσμο, Με μνήμη τριών δευτερολέπτων αιωνιότητας.

Το έχω δει κάπου γραμμένο; ΑΣ ΑΓΑΠΗΘΟΥΜΕ ΛΟΙΠΟΝ. Με φως και μ' ελευθερίαν ακαταπαύστως. Αγάπη είναι η ικανότητα να βλέπεις ομοιότητα στο ανόμοιο

που κελαηδάει.

Οι σκέψεις μου αύριο

1. Η ταινία του Ρενέ Βιενέ ΜΠΟΡΕΙ Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΝΑ ΣΠΑΣΕΙ ΤΟΥΒΛΑ; είναι μεταστροφή μιας ταινίας καράτε. Η λογική της είναι απλή: Ο Βιενέ διατηρεί ολόκληρο το οπτικό μέρος και αλλάζει το ηχητικό - ντουμπλάρει τους διαλόγους και προσθέτει ορισμένα σχόλια. Η πάλη του καλού με το κακό μετατρέπεται σε πάλη του προλεταριάτου με τη γραφειοκρατία. Αυτά το 1973.

2. Για να μην μιλήσουμε μαθηματικά και φιλοσοφικά, όπου η διαλεκτική εξανεμίζεται σε όρους όπως πνεύμα - ύλη, τυπικό, λογικό, σχετικό και άλλες προσθαφαιρέσεις: Ας πούμε ότι ο Χέγκελ θέλησε να ξεπεράσει την ιουδαιοχριστιανική διαλεκτική, για την οποία η μνήμη του παραδείσου ωθεί από την κατάσταση της πτώσης στη βασιλεία των ουρανών. Ας πούμε ότι ο Μαρξ θέλησε να ξεπεράσει την εγελιανή διαλεκτική, για την οποία η «δυστυχής συνείδηση» του στωικισμού και του χριστιανισμού κινητοποιείται από τη μνήμη της αρχαίας πόλεως, για να δημιουργήσει την κοινωνία των πολιτών μετά τη γαλλική επανάσταση. Ας πούμε ότι, αντλώντας από τον Νίτσε, ο Λεφέβρ θέλησε να ξεπεράσει τη μαρξική διαλεκτική, για την οποία η μνήμη της πρωτόγονης κοινότητας οδηγεί την κοινωνία της ταξικής ανισότητας στον αταξικό κομμουνισμό (με μερικά ενδιάμεσα στάδια). Προκύπτουν έτσι κάποιες διαλεκτικές των κινημάτων του 20ού αιώνα

για τις οποίες

I. η **Θέση** είναι η κατάφαση της καθημερινής αντίληψης και πρακτικής
II. η **Άρνηση** εναντιώνεται στην (προηγούμενη τυπικο-λογική) αναλυτική θεωρία και στους κοινωνικούς θεσμούς
III. η **Άρνηση της Άρνησης** αποκαλύπτει την κοινωνική ολότητα που συγκροτείται διαχωρισμένα από τις I και II
IV. η **Σύνθεση** ανατρέπει τις I και II μέσ’ από απροσδόκητες, πλήρως βιωμένες επαναστατικές στιγμές

ή ακόμη

αυτοκαταργούνται -ως διαλεκτικές- υπέρ ενός μεταμοντέρνου «πλούτου της διαφοράς» των υποκειμένων και της έμφασης στις διαδικασίες μετάβασης (από το I στο II, από το II στο III κ.ο.κ.)...
Οι διαλεκτικές έχουν πάντα ένα όριο (το μύθο, την άρση του χρόνου, την τραγωδία, την ειρωνεία, ευτυχώς την ειρωνεία). [Ισχύει **ίσως** εξίσου ότι και με την τυπική λογική («τίποτε δεν είναι αληθινό αν είναι ψεύτικο») ή με την κοινή λογική (μόνον εκείνη της πράξης), χωρίς δηλαδή τα δεκανίκια ή τα σκήπτρα της διαλεκτικής, μπορεί κανείς να φτάσει σε πρακτικά συμπεράσματα της θεωρίας.]

Μπορεί λοιπόν η διαλεκτική να σπάσει τούβλα; Είναι άραγε θέμα ορισμών;

Είναι θέμα όρων της σύγκρουσης.

3. *Μεταστροφή: Ενσωμάτωση σημερινών ή περασμένων καλλιτεχνικών παραγωγών σε μιαν ανώτερη κατασκευή του περιβάλλοντος. Μ’ αυτή την έννοια, δεν μπορεί να υπάρχει καταστασιακή ζωγραφική ή μουσική, αλλά καταστασιακή χρήση αυτών των μέσων. Με μια απλούστερη έννοια, η μεταστροφή στο εσωτερικό παλιών πολιτιστικών σφαιρών, είναι μια μέθοδος προπαγάνδας, που μαρτυρά τον μαρασμό και την απώλεια ενδιαφέροντος αυτών των σφαιρών.*

(Καταστασιακή Διεθνής, τεύχος 1, 1958)

Οι λετριστές αρχικά, και οι καταστασιακοί στη συνέχεια, ακολουθούν την παράδοση του Μαρξ, του

Λωτρεαμόν, του Νταντά. Επανοικειοποιούνται στοιχεία προηγούμενων έργων αλλάζοντας την οργάνωσή τους - προσθέτοντας εδώ μια λέξη, αφαιρώντας εκεί ένα σκουριασμένο νόημα. Σαρκάζουν την αστική λατρεία της πρωτοτυπίας, θέλουν να τελειώνουν με κάθε έννοια ατομικής ιδιοκτησίας. Κυρίως, όμως, ενδιαφέρονται για την κατασκευή ανώτερων περιβαλλόντων στην καθημερινή ζωή. Η τέχνη πρέπει να ξεπεραστεί ως διαχωρισμένος τομέας.

4. Η ταινία του Βιενέ τοποθετείται συνειδητά στον αντίποδα αυτού που οι καταστασιακοί ονομάζουν κουλτούρα της αποσύνθεσης (όρος που περιγράφει επιτυχώς τον μετέπειτα μεταμοντερνισμό)* σε αντίθεση με αυτή την κουλτούρα που αρνείται την ιστορική πλευρά, η ταινία προβάλλει στο φως της συγκεκριμένης ιστορικής στιγμής και δεν κρύβει τους προγόνους της. Από δω πηγάζουν τόσο ο αισιόδοξος τόνος για το επικείμενο της επανάστασης, όσο και η κριτική στα γραφειοκρατικά καθεστώτα που εμφανίζονταν τότε σαν ο αντίπαλος στον καπιταλισμό πόλος. (Ειδικότερα, η επίθεση στο μαοϊσμό ανταποκρίνεται στην επιρροή και πνευματική σκλήρυνση που η ιδεολογία αυτή ασκούσε σε ευρύτατα τμήματα του κινήματος και της διανόησης την εποχή εκείνη στη Γαλλία.)

5. Ο πλούτος της κριτικής στους αστικούς θεσμούς και την αστική ηθική, που φυσάει σαν αέρας ελευθερίας στην ταινία, εκφέρεται από ένα σαφώς καθορισμένο υποκείμενο* εδώ δεν υπάρχει καμία αμφιβολία: το επαναστατικό υποκείμενο είναι το προλεταριάτο - και η επιλογή της αρχικής ταινίας καράτε εξυπηρετεί μια μανιχαϊστική διχοτόμηση: οι καλοί, επαναστάτες προλετάριοι εναντίον των κακών γραφειοκρατών και καπιταλιστών. (Οι καταστασιακοί διευρύνουν την έννοια του προλεταριάτου που χρησιμοποιεί ο Μαρξ, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα ζητήματα της υποκειμενικής έλλειψης ικανοποίησης και της συνείδησης. Ωστόσο, ορίζοντας σαν προλετάριο αυτόν που δεν ελέγχει τη χρήση της ζωής του, είναι σα να μιλούν για τον καθένα και για κανένα, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες γενίκευσης της αλλοτρίωσης και των διαχωρισμών. Και το ζήτημα του επαναστατικού υποκειμένου παραμένει.)

6. Σχεδόν 30 χρόνια μετά την παραγωγή της ταινίας, για λίγα πράγματα μπορούμε να αισθανόμαστε ικανοποιημένοι. Έχουμε ξεμπερδέψει με τα γραφειοκρατικά καθεστώτα και οι ιδεολογίες τους έχουν πλέον περιορισμένη εμβέλεια. Ωστόσο, το προλεταριάτο δεν φαίνεται να εμποδίζεται μόνο από τους αντιπροσώπους του και η οικονομία συνεχίζει να ενοποιεί τον κόσμο σαν έναν βαθύ παραλογισμό. Η τεχνική της μεταστροφής χρησιμοποιείται ευρύτατα στη διαχωρισμένη σφαίρα της εμπορευματοποιημένης ζωής (στον «πολιτισμό»), για να παράγει νέα προϊόντα που αυτιστικά ομολογούν την πίστη τους στον διαχωρισμό. Η τέχνη έχει προ πολλού χάσει κάθε φιλοδοξία αυτονομίας, εφόσον δεν μπορεί ούτε καν να φανταστεί τον εαυτό της έξω από την αγκαλιά της οικονομίας και περιορίζεται στην κατανάλωση των λειψάνων της ιστορίας της. Όμως, αν σήμερα μπορεί η τέχνη να έχει νόημα, αυτό δεν γίνεται δίχως την ομοούσια παρουσία της συλλογικότητας, της αντίστασης και της αγάπης. Γιατί και η τέχνη δεν μπορεί να υπάρξει παρά σαν στιγμές που ξεπερνούν την αλλοτρίωση. Όπως και η ζωή - και στο κάτω της γραφής αυτή πραγματικά μας ενδιαφέρει. Αυτά το 2001.

7. Στις 30 Νοεμβρίου 2001 συμπληρώνονται 7 χρόνια από την αυτοκτονία του Γκυ Ντεμπόρ. Ο παράδεισος είναι φτιαγμένος με τα ίδια σχεδόν υλικά που είναι φτιαγμένη και η κόλαση. Όλος ο κόσμος μπορεί να μεταστραφεί.

(Το παραπάνω κείμενο συνόδευε την προβολή της ταινίας του Ρενέ Βιενέ ΜΠΟΡΕΙ Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΝΑ ΣΠΑΣΕΙ ΤΟΥΒΛΑ;)

Μας ζητούν να γίνουμε:

ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

Άσχετα με την επιτυχία που θα έχει στην Ελλάδα το μοντέλο του εθελοντή των Ολυμπιακών Αγώνων (προβλέπεται πως δεν θα είναι ανάλογη τουλάχιστον της διαφήμισής του), είναι σίγουρο ότι ο εθελοντισμός ως γενική ιδεολογία κοινωνικής προσφοράς ολοένα κι αναπτύσσεται. Φορτίζεται μάλιστα συνεχώς με επιχειρήματα ηθικά, παλαιότερα και καινούργια.
Ο εθελοντής των Ολυμπιακών αγώνων (η φτωχή μα νεαρή και ενθουσιώδης εκδοχή του επίσημου "χορηγού") κεφαλαιοποιεί το μόνο που έχει: την εργατική του δύναμη και την προσφέρει, για τις περιστάσεις, δωρεάν - με τον ίδιο τρόπο που προσφέρει εθελοντικές υπηρεσίες κατά τη θητεία του στο στρατό, που βέβαια αποτελεί και τη συμβολική σκιά της ίδιας της ζωής που θα πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να προσφέρει, αν χρειαστεί. Η πατρίδα (μια συνεργασία κράτους και επιχειρήσεων που στοιχηματίζουν στις αιματηρές μονομαχίες μεταξύ των μεταλλαγμένων πρωταθλητικών σωμάτων) ανταμείβει με "ένταξη", "κοινωνικοποίηση", ρυθμιζόμενη ένταση κι ό,τι άλλο χρειάζεται ο υπήκοος για να θρέψει το στρεβλό του αίσθημα του ανήκειν…
Ο εθελοντισμός για το 2004 πάει χέρι-χέρι με την ελαστική εργασία, το ασταθές ωράριο, την πρακτική του χαφιεδισμού που ονομάζεται Δημόσιες Σχέσεις για μια καλύτερη θέση στην ιεραρχία και το αλληλοφάγωμα μεταξύ μας.

ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΣΤΙΣ Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Οι ΜΚΟ είναι η πρακτική έκφραση του ιδεολογήματος της Κοινωνίας των Πολιτών. Είναι οι "καλοί διαδηλωτές", οι "συνειδητοποιημένοι πολίτες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση". Έχουν αναγάγει το μοντέλο της εθελοντικής εργασίας σε σταθερό χαρακτηριστικό της λειτουργίας τους, για να μην πούμε συχνά και σε συνθήκη ύπαρξής τους. Πρόκειται για μεταφορά-οικειοποίηση μέρους του προβληματισμού των εναλλακτικών κινημάτων του εικοστού αιώνα στα νέα δεδομένα της οικονομίας και της πολιτικής.
Ένα μείγμα, λοιπόν, φιλανθρωπίας (ξεπλύματος ενοχών και φοροαπαλλαγής) από τη μια πλευρά, και συχνά καλών προθέσεων από την άλλη -δεν κρίνουμε αφ' υψηλού, ούτε απαξιώνουμε τους ανθρώπους στη βάση αυτών των οργανώσεων που προσφέρουν αμισθί βοήθεια από ένα πραγματικό αίσθημα αλληλεγγύης-, συστήνουν ένα πρότυπο με τεράστια δυναμική εξάπλωση. Αυτή η νέα "κοινωνική θητεία", η εναλλακτική προσφορά της άμισθης εργασίας, για σκοπούς που θεωρούνται κοινωφελείς και γενικότερα ανθρωπιστικοί, ξεκινά από τα σχολεία, με τα μαθήματα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και του Ολυμπισμού. Στο ίδιο κοινοτικό πνεύμα "άμιλλας στην προσφορά", οι κρατικές ή ιδιωτικές επιχειρήσεις εγκαινιάζουν τις εκτεταμένες δοκιμαστικές περιόδους, τα "προγράμματα επιμόρφωσης" σε όλα τα στάδια της ιεραρχίας.

ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ένταξη, κοινωνικοποίηση, με τη μορφή της "απεξάρτησης" από την ανεργία και την υποαπασχόληση, τη φτώχεια και την περιθωριοποίηση προσφέρει και η αγορά εργασίας, όπου το μοντέλο της ελαστικής εργασίας και της αυτοαπασχόλησης (με απόδειξη παροχής υπηρεσιών) εξελίσσεται παράλληλα μ' ένα μοντέλο εθελοντισμού. Σε πόσες δουλειές δεν είναι πλέον νέοι και νέες (αλλά και πολύ μεγαλύτεροι σε ηλικία) μόνο "για την εμπειρία", "μέχρι να μάθουν τη δουλειά", "ώστε να γνωρίσουν κάπως το χώρο", για "δημόσιες σχέσεις", "για να μην κάθονται" κ.ο.κ.; Ο πολίτης πρέπει να αισθάνεται μέτοχος στην ανταγωνιστική αγορά και να κάνει το παν για να επιπλεύσει σ' αυτήν. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει και να αναγνωρίζει τα κενά που ο ανταγωνισμός αυτός διανοίγει: Η κοινωνική ισορροπία διασφαλίζεται

όταν ο νέος δίνει από το πλεόνασμά του στο φτωχό, τον άρρωστο, τον ξένο, αλλά και όταν το κράτος τον καλεί στις πολυέξοδες αθλητικοστρατιωτικές του επιχειρήσεις. Όταν δεν δίνει, τότε είναι υποχρεωμένος να κάνει το παν για να διασφαλίζει αυτό το πλεόνασμα.
Αναλυτές και πολιτικοί προτείνουν το εθελοντικό μοντέλο ως τονωτική ένεση για την οικονομία: Πράγματι, ο εθελοντισμός συνδυάζει υποδειγματικά την ικανοποίηση της ατομικής βούλησης για δραστηριοποίηση με την ιδεολογική αναπαραγωγή των εργασιακών σχέσεων. Ο εθελοντισμός διευκολύνει την εξομάλυνση της αντιπαλότητας εργοδοτών - εργαζομένων, αποκλιμακώνοντας την κρίση των στιγμών της πρόσληψης, της απόλυσης, της συνταξιοδότησης, της ασφάλισης.

ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Οι καπιταλιστικές σχέσεις είναι δυναμικές και ραγδαίες. Γι' αυτό είναι ρευστές και ανασφαλείς, έτοιμες να καταρρεύσουν σε κάθε στιγμή της σύστασής τους. Σε κάθε εμπορευματική σχέση, σε κάθε σχέση υποταγής, εκμετάλλευσης, σε κάθε παραγωγικό πεδίο διαχωρισμού, μπορεί να παρεισφρήσει η άρνηση, η αμφισβήτηση και η δυναμική ανατροπή.
Πρέπει και να τον θέλεις τον καπιταλισμό. Αλλιώς δεν λειτουργεί. Ο ίδιος ο καπιταλισμός, άλλωστε, είναι ένα πλέγμα σχέσεων. Μας αφορά και μας εμποτίζει, μας κατακερματίζει και μας σφραγίζει όλους. Δεν υπάρχουν αθώοι: είμαστε όλοι εξίσου αλλοτριωμένοι και εξίσου ελεύθεροι με τους υπόλοιπους.
Είμαστε υπήκοοι-εμπορεύματα του παγκόσμιου καπιταλισμού: άλλος καρπώνεται το προϊόν της εργασίας μας και καθορίζει τόσο την ποιότητά της, όσο και την ίδια την παραγωγική διαδικασία.
Είμαστε υποταγμένοι: ενώ δεν έχουμε χάσει εντελώς το αίσθημα της αδικίας, αδυνατούμε να δράσουμε άμεσα και συλλογικά.
Είμαστε αλλοτριωμένοι: τελικά, σκεφτόμαστε διαχωρισμένα από τις ανάγκες μας.
Είμαστε ελεύθεροι όταν αντιδρούμε, αντιστεκόμαστε, συνειδητοποιούμε ότι τα πράγματα μπορούν να είναι διαφορετικά.

(Βλέποντας τα πολιτικά, κοινωνικά ή καλλιτεχνικά κινήματα του 20ού αιώνα, κάποιος μπορεί *εκ των υστέρων* να χαρακτηρίσει τους ανθρώπους που συμμετείχαν σ' αυτά εθελοντές σ' έναν προωθημένο τομέα της αναπαραγωγής του συστήματος. Στοιχεία των κινημάτων έχουν πράγματι ενσωματωθεί στην οικονομία ή έχουν συχνά αναζωογονήσει τις καπιταλιστικές σχέσεις. Το σύστημα τρέφεται ακόμη και από τους εχθρούς του; Οι κυνικοί θα συμφωνήσουν, διαφημίζοντας τη ματαιότητα και την παραίτησή τους.
Όσοι όμως έχουν ζήσει με αξιοπρέπεια έχουν δώσει πιο περίπλοκες απαντήσεις.
Σημασία έχει πώς ζει κανείς. Κι αν διάφορα παλιά όπλα έχουν σκουριάσει, δεν έχουμε παρά να βρούμε λαμπρά νέα.)

(Το παραπάνω κείμενο κυκλοφόρησε ως προκήρυξη τον Ιούνιο του 2002)

Ο εθελοντισμός
(15 σημεία ενός κύκλου)

μαζί με το φόβο

1. Στην Ελλάδα ο ολυμπιακός εθελοντισμός φαίνεται να αποτυγχάνει. Μια “κουλτούρα”, όπως η ελληνική, που μπορεί να εκχυδαΐσει τα πάντα σε μια οικειότητα πατροναριστική (*τα ξέρουμε κι αυτά*) και τελικά κατασταλτική, που δεν αντέχει τη σοβαροφάνεια, ούτε βέβαια και την ξεχωρίζει από τη σοβαρότητα, σίγουρα δεν πείθεται από τόσο εξόφθαλμες μεταστροφές της μισθωτής σχέσης. (Όταν λέμε “κουλτούρα”, δεν μιλούμε για ένα μέσο όρο που βγαίνει από τα ερωτήματα στα τηλεπαιχνίδια, τα δελτία ειδήσεων, τις κοσμικές στήλες, τα αθλητικά ρεπορτάζ και το χρηματιστήριο, με άλλα λόγια για τον ελληνικό ψευδοδημόσιο χώρο, αλλά για το συνονθύλευμα υπαρκτών τάσεων πάνω στο οποίο στηρίχθηκε αυτός ο χώρος…)

2. Εθελοντική είναι ωστόσο η τηλεθέαση, εθελοντική η πελατεία στα καταστήματα που πουλούν ψυχαγωγία ή αστρολογικές συμβουλές. Στη σύγχρονη Ελλάδα χάνουν συνεχώς έδαφος οι θεσμοί του σχολείου, του στρατού, του γάμου και της οικογένειας ως θεσμοί πειθάρχησης. (Ο καπιταλισμός άλλωστε ενδιαφέρεται για τη διατήρηση αυτών των θεσμών, όσο ακριβώς ενδιαφέρεται για τη διάλυσή τους.) Κερδίζουν συνεχώς έδαφος οι ιδεολογίες της καριέρας, της “πολύπλευρης ωρίμανσης” (ο καθένας πρέπει να έχει μια διαμορφωμένη “σεξουαλική ταυτότητα” και μια “ισορροπημένη προσωπικότητα” που να μπορεί να προσαρμοστεί σε μια απρόσωπη αγορά), άρα και οι θεσμοί του ψυχιάτρου και του ψυχολόγου. Κερδίζουν οι θεσμοί της συμμετοχής στα “κοινά”, δηλαδή στην τηλεόραση, τις εφημερίδες και τις δημόσιες σχέσεις παντός είδους. Ας μην μας παραπλανούν οι στατιστικές που δείχνουν πως όλοι οι νέων της χώρας είναι χριστιανοί ορθόδοξοι και ξενόφοβοι εθνικιστές. Είναι χριστιανοί ορθόδοξοι και ξενόφοβοι εθνικιστές αλλά πρώτιστα είναι καταναλωτές της συμμετοχής.

3. Γι’ αυτό και είναι εθελοντική η συναίνεση και η συνεργασία στο γενικευμένο σχέδιο για την τάξη και την ασφάλεια. Εθελοντικές είναι αρκετές από τις μορφές με τις οποίες δηλώνεται η ολόψυχη συμμετοχή στις νέες προτάσεις της κυριαρχίας. Την τελευταία δεκαετία, οι προφάσεις περί κοινωνικού κράτους έχουν σχεδόν εξαφανιστεί, ακολουθώντας τις αντίστοιχες ευρωαμερικανικές. Στην Ελλάδα άλλωστε, η υποχώρηση του λόγου περί κοινωνικής προσφοράς διευκολύνθηκε από ένα “επιλεκτικό κοινωνικό κράτος”, δηλαδή τη διανομή των κοινοτικών πακέτων σε επιλεγμένες τσέπες, (που, ως “εξωτερική βοήθεια” δεν είχαν ανάγκη την πλήρη ιδεολογική αποδοχή του πληθυσμού). Επιπλέον, στην αντιαμερικανική Ελλάδα, η ρητορική περί βομβαρδισμών στο Ιράκ ή στην πρώην Γιουγκοσλαβία για τα “ανθρώπινα δικαιώματα” πάντοτε αντιμετωπιζόταν με κάποια καχυποψία. Το μόνο εισαγόμενο δόγμα που πρόσφατα βρήκε πανέτοιμες τις αγορές κράτους και κοινωνίας είναι το αμυντικό δόγμα της ασφάλειας.

4. Το δόγμα της ασφάλειας, μια μηχανή διασποράς φόβου, οχυρώνει το κοινωνικό φαντασιακό από κάθε οραματική ή επιθετική σκέψη. Το φέρνει αντιμέτωπο με μια παγκόσμια απειλή που μπορεί να φτάσει ως το κατώφλι της πόρτας του καθένα, ή να διεισδύσει στον εγκέφαλο του παιδιού του. Ο εχθρός, πιο αόρατος και πιο οργανωμένος από ποτέ, χωρίς ενδοιασμούς και με μόνο όπλο τη θέληση για ανορθολογική καταστροφή (την ορθολογική καταστροφή ιστορικά τη δικαιούται άλλωστε μόνον η κυριαρχία στη Δύση), απειλεί την ατομική ιδιοκτησία του ανεπτυγμένου κόσμου και την επιβίωση όλου του υπόλοιπου.

5. Το δόγμα, από ένα σημείο και πέρα, δεν χρειάζεται καν να επιβληθεί. Έχει την ευελιξία να είναι αίτημα συλλογικό και ατομικό ταυτόχρονα, ψυχικό και πολιτικό (όπως βέβαια και η "ελευθερία" και οι "ίσες ευκαιρίες" - της ελεύθερης αγοράς). Μόνο που σ' αυτήν την περίπτωση, η μία ασφάλεια δεν συγκρούεται με την άλλη. Ο φόβος ενώνει με πανίσχυρους δεσμούς, όσο κι αν είναι δεσμοί αλληλοκαταστροφικοί και κανιβαλικοί, ωφέλιμοι μόνον για την αναπαραγωγή του ίδιου του φόβου.

6. Φαίνεται ότι ο εθελοντισμός είναι τόσο στενά συνδεδεμένος με το αίτημα της ασφάλειας, που αποτελεί μία από τις πιο ενδεικτικές υπηρεσίες της. Δεν είναι άλλωστε η καχυποψία που οδηγεί στην ενεργητική συναίνεση, σε ιδεολογίες αυτοκατασταλτικές, σε μια νέα διεστραμμένη εμπιστοσύνη στην κυριαρχία; Τι άλλο είναι ο εθελοντισμός παρά ο χαιρέκακος ενθουσιασμός να γεμίσει κανείς από μόνος του τα κενά του ελέγχου, της παρακολούθησης, της διαχείρισης; Αν το δόγμα της ασφάλειας είναι μια συμμαχία της κοινωνίας-αγοράς και του κράτους-αγοράς ενάντια στην αντίσταση, ο εθελοντισμός είναι μια συνωμοσία ενάντια στην επιθυμία και την κοινωνικότητα. Ο εθελοντισμός είναι μια υπηρεσία των μηχανισμών ασφαλείας, όπως και η ασφάλεια μια υπηρεσία που σε πολλά σημεία προσφέρεται εθελοντικά. Αυτό που καθιστά τις ιδεολογίες της ασφάλειας και του εθελοντισμού σημαντικές είναι ότι επισφραγίζουν το συμβόλαιο συναίνεσης κυριάρχων και κυριαρχουμένων. Επίσης, και οι δύο ιδεολογίες μιλούν για ξεκάθαρα στρατόπεδα. Εχθροί και φίλοι είναι πια απόλυτοι. Ως εθελοντές προσφέρουμε προληπτικές εγγυήσεις προστασίας απ' ό,τι απειλεί την ατομική ιδιοκτησία, την εμπορευματικότητα των σχέσεων, την ηρεμία (μια συνθήκη που συμπεριλαμβάνει και τις ελεγχόμενες εστίες αναταραχής), όπως το αμυντικό δόγμα αφανίζει ό,τι απειλεί την εκτελεστική του υπεροχή στην απόδοση της δικαιοσύνης του.

7. Δύο χαρακτηριστικοί νέοι τύποι εθελοντών ενθαρρύνονται ιδιαίτερα στην Ελλάδα: Ο ένας, αυτός του πανεπιστημιακού/διανοούμενου/συγγραφέα που, χάριν ακριβώς στο αγωνιστικό αριστερό παρελθόν του, βρίσκει τον εαυτό του μέσα στη μολυσμένη ατμόσφαιρα των συζητήσεων των μμε. Νιώθοντας κολακευμένος, ξεπερνά τη μοναξιά του μπρος σε νέα, πιο εύπιστα ακροατήρια και συμπαρατάσσεται με την ιδεολογία της διαχειριστικότητας και του φιλελεύθερου κυνισμού, ή με τις μαρξιστοειδείς τεχνοκρατικές αναλύσεις της "παγκοσμιοποίησης", που στην ίδια πρόταση μπορούν και μιλούν για ΑΕΠ και μετανάστες, αλλά και για "πολυπολιτισμική συνύπαρξη και εμπλουτισμό" και πλουραλιστική πολιτική στο σπόνσορινγκ των πολυεθνικών. Φωτεινό παράδειγμα ο μαρξιστής καθηγητής κοινωνιολογίας, τώρα πρόεδρος της Επιτροπής Εθελοντισμού. Ένας δεύτερος τύπος εθελοντή είναι αυτός του πρωτοποριακού εθνικού καλλιτέχνη. Στο ρόλο του καλλιτέχνη-προσκόπου, έχει χτίσει την καριέρα του συμμετέχοντας σε προσπάθειες που θεωρεί αντιθεσμικές και αντεργκράουντ -και σίγουρα ασύμβατες με το ελληνικό "κατεστημένο" των πρώτων δεκαετιών της μεταπολίτευσης- και υπερτονίζει αυτό ακριβώς το παρελθόν για να υπηρετήσει την πατρίδα με το χρησιμότερο τρόπο. Φωτεινό παράδειγμα η επιλογή του καλλιτέχνη για την εναρκτήρια τελετή των Ολυμπιακών Αγώνων.

ενάντια στην επιθυμία

8. Ο εθελοντισμός είναι η ύστατη σύνδεση του νεοφιλελεύθερου μηδενισμού με την ιστορική του παράδοση. Μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού του ανεπτυγμένου κόσμου αντιμετωπίζουν το μέλλον τους με τέτοιο σκεπτικισμό, φόβο και ανασφάλεια, αλλά και με την ταυτόχρονη γνώση ότι βρισκόμαστε στις "καλύτερες δυνατές" συνθήκες. Υπάρχει πλήρης αδυναμία να δει κανείς μπροστά, να διατυπώσει, δηλαδή, κάποιο όραμα ευτοπικό. Η αναγνώριση κοινοτήτων προσφοράς είναι η ατομική κατάφαση σε μια διεθνοποιημένη οικονομία που αρθρώνεται σε "πολιτισμικά και διοικητικά ημιαυτόνομες αγορές" - τα ισχυρότερα από ποτέ έθνη-κράτη. Η επιλογή του εθελοντισμού καταργεί κάθε δυνατότητα αυτοκαθορισμού, κάθε ψυχικό και κοινωνικό ξεπέρασμα, συχνά μάλιστα έχει και

συνείδηση του εαυτού της ως λύσης απελπισίας. Είναι μια τελευταία καταφυγή στην ψευδαίσθηση ότι, στο καθεστώς της εκλεπτυσμένης υπεραξίας, επιβιώνει η παλιότερη μορφή οικονομικής κυριαρχίας, η απευθείας ανταλλαγή.

9. Η εθελοντική εργασία, με 25.000 περίπου πανεθνικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις στις ΗΠΑ (και πάνω από 1,5 εκατομμύριο τοπικές) συνεχίζει να διεκπεραιώνει το παλιότερο αντισοβιετικό ιδεολόγημα των “ίσων ευκαιριών - άνισων δυνατοτήτων”. (Αυτό βέβαια, όπως αντίστοιχα και το σοβιετικό ιδεολόγημα της “δίκαιης κατανομής”, κατάφερε να ψεύδεται για τόσες δεκαετίες, αποσιωπώντας μάλιστα εντελώς το ζήτημα της εργασίας ως παραγωγής υπεραξίας, το ζήτημα, με άλλα λόγια, της εκμετάλλευσης.) Οι “φιλότιμοι” νεαροί της άμισθης προσφοράς υπηρεσιών, χέρι-χέρι με τους φορολογικά υπερβεβαρυμένους της οργανωμένης φιλανθρωπίας, συμμαχούν στον ελεύθερο χρόνο τους στο όνομα του εθελοντισμού, μιας ιδεολογίας που αποδείχτηκε πανέτοιμη να υπηρετήσει το πιο πρόσφατο δόγμα του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία. Τα F16 χρειάζονται όχι μόνον πλήρωμα, αλλά και κάποιον να κρατάει ψηλά τη σημαία, κάποιον να σηκώνει το ακουστικό για την αναφορά ύποπτων κινήσεων στην τηλεφωνική γραμμή πολιτών που θέσπισε το υπουργείο άμυνας και κάποιον την οικογενειακή καραμπίνα της αυτοδικίας.

10. Αν ήταν αλήθεια ότι ο καπιταλισμός αποικιοποιεί πλήρως τις επιθυμίες, μας επιβάλλει πλαστές ανάγκες και εμπορευματοποιεί όλες τις σχέσεις, τότε η αποικιοποίηση των επιθυμιών (αλλοτρίωση) και η δημιουργία πλαστών αναγκών (μέσω π.χ. της διαφήμισης που διαφημίζει τον ίδιο τον καταναλωτισμό) ουσιαστικά θα έκαναν επιθυμίες και ανάγκες πλήρως αόρατες. Κανείς όμως δεν νιώθει τις εξισώσεις *αυτοκίνητο=ευτυχία*, *πτυχίο=επιτυχία*, *εθελοντισμός=κοινωνική σχέση* χωρίς μια έντονη επίγνωση της αυθαίρετης σύνδεσης μεταξύ των δύο όρων της εξίσωσης. (Οι άνθρωποι είναι περίεργοι, όχι ηλίθιοι...) Αυτή η συμβολική σύνδεση σε μια απλή γλώσσα μεταφράζεται σ’ αυτό που λέμε σήμερα “επικοινωνιακή πολιτική” (το *φαίνεσθαι* είναι μια κατηγορία αρκετά εκδικητική προς το *είναι* όταν της δοθεί η απόλυτη σημασία του *είναι*) και επιτρέπει στους ανθρώπους να λένε: “έχει σεξ απήλ”, “είναι ευχάριστος άνθρωπος”, “γράφει καλά”, να κεφαλαιοποιούν δηλαδή μια σειρά θεατρικών στοιχείων που πλαισιώνουν την εθελοντική ιδεολογία.

11. Όπως σε κάθε εμπόρευμα υπάρχει μια ανάμνηση της αξίας χρήσης -και σ’ αυτήν ακριβώς στηρίζεται η ανταλλακτική αξία και ο φετιχισμός της εμπορευματικής σχέσης-, έτσι υπάρχει ένα υπόλειμμα πραγματικής επιθυμίας σ’ όλες τις ιδεολογίες της συμμετοχής, σε κάθε ενθουσιώδη συναίνεση, σε κάθε παραίτηση στην κοινωνικότητα του θεάματος. Όσοι “βγαίνουν να διασκεδάσουν” δεν έχουν άμεσο στόχο να έρθουν αντιμέτωποι με την ψυχρή απουσία των σχέσεων που επιβάλλει η βιομηχανία της ψυχαγωγίας: Θέλουν να συναντηθούν μεταξύ τους. Σε κάποια ανάμνηση κοινωνικότητας και αναγνώρισης, αλλοιωμένη ίσως και αγνώριστη, αλλά αναγνωρίσιμη, στηρίζεται η αποικιοποίηση της επιθυμίας στις ιδεολογίες του εθελοντισμού.

12. Μόνον η υπέρβαση κάθε εθελοντικής ιδεολογίας μπορεί να οδηγήσει στην εξερεύνηση της αλλοτρίωσης - και από κει στη νέα διαπραγμάτευση της επιθυμίας, του πάθους για κοινωνία. Αν ο φετιχισμός του εμπορεύματος υποβιβάζει μια σχέση μεταξύ ανθρώπων σε σχέση μεταξύ εμπορευμάτων (και κατόπιν μια σχέση μεταξύ εμπορευμάτων σε ανθρώπινη σχέση), ο καταναλωτισμός -διάσταση του φετιχισμού του εμπορεύματος- εμπεριέχει ένα σπέρμα επιθυμίας. *Νομίζω ότι θα καλύψω τις ανάγκες μου αγοράζοντας: πράγματι θα καλύψω κάποιες*. Οι ανάγκες αυτές είναι καθαρά ιδεολογικές - δεν αφορούν στην ποιότητα των εμπορευμάτων (είναι, δηλαδή, σε πολύ μικρό βαθμό, ποιοτικές). Οι ανάγκες αυτές συνεχίζουν να χτίζουν μια γενικευμένη ελπίδα ατομικής εξουσίας επί των άλλων και ατομικής κατοχής αγαθών - και τα δύο βασικά μη-υλικά στοιχεία της αναπαραγωγής του εθελοντικού καπιταλισμού.

13. Ούτε η ιδεολογία της ασφάλειας, ούτε ο εθελοντισμός έχουν κάποιο πραγματικό ηθικό περιεχόμενο: θεσπίζονται αυθαίρετα πάνω στην τυμβωρυχία των ιδεών (δικαιοσύνη, ισότητα, ελευθερία, δημοκρατία) που προέταξαν οι ταξικοί αγώνες, αγώνες που έφερναν αναγκαστικά στο προσκήνιο τα ζητήματα της ανταλλαγής, της κατανομής των αγαθών και της υπεραξίας. Η απάρνηση, σε όλες τις κυρίαρχες ιδεολογίες, του οράματος μιας ολότητας με ηθική και πολιτική αξία, μόλις που αχνοφαίνεται μέσα στο πυκνό, περίπλοκο και συνεχώς ανανεούμενο σύστημα κανόνων της δημοσιότητας και της νεκρής εργασίας που την παράγει. Πώς αντιμετωπίζεται σήμερα από τους ψευτοδημόσιους χώρους των μμε ένα "σημαντικό γεγονός", τιτλοφορημένο ως οικονομικό, πολιτικό ή σεξουαλικό σκάνδαλο; Καταγράφεται, κυκλοφορεί ως πληροφορία, επενδύεται με σχόλια και με μια σειρά υπηρεσιών επεξεργασίας και διανομής, αναπαράγει, όσο αντέχει, τον εαυτό του. Δεν χρειάζεται καν να αξιολογηθεί ως σκάνδαλο. Οι αξίες σήμερα είναι σχετικές, όσο κι αν για την *επιλογή* και την *εφαρμογή* των αξιών αποφασίζουν μόνον οι δήμιοι του Κόμματος της Αντιτρομοκρατίας και οι διαχειριστές του εθελοντικού θορύβου.

14. Και οι επιλογές μας; Κάθε πράξη μας περιλαμβάνει ταυτόχρονα την ελπίδα και την ακύρωσή της, το λευκό θόρυβο του ψέματος και την αχνή μνήμη της αλήθειας, τη ζωή της στιγμής, αλλά και το θάνατο του χρόνου. Δεν κατοχυρώνονται σήμερα εύκολα οι όροι της ενοχής και της αθωότητας, του λάθους και του σωστού. Η ηθική των επιλογών μας μπορεί να υπάρξει μόνον στην αμεσότητα -όχι στην αμεσότητα των επιθυμιών, αφού δεν υπάρχουν ακέραιες και καθαρές επιθυμίες-, αλλά στη μη διαμεσολαβημένη δράση. Στο σημερινό κόσμο θεοποιείται η διαμεσολαβημένη δράση, ως "παραγωγή", ως "επικοινωνία", ή ως "πολιτισμός" (μια αέναη επαναδιαπραγμάτευση παλαιότερων απισχνασμένων νοημάτων και μορφών).

15. Η εργασία-υπεραξία είναι η εξέλιξη μιας αταβιστικής λατρείας που εξιλεώνει συνεχώς τον κυρίαρχο μέσω της αέναης ανταλλαγής (που προσφέρει μέρος από τα λάφυρά του στη θεότητα του πολέμου για να μπορεί να ξαναεπιτεθεί, να ξανακαταστείλει, να ξαναεκμεταλλευτεί). Ο καπιταλισμός μοιάζει να θέτει σήμερα στο τελετουργικό του επίκεντρο (στα κενά της παραγωγής υπερθεαμάτων και των δεκάδων μεγάλης κλίμακας πολεμικών συρράξεων) τις θυσίες στο θεό της ανταπόδοσης, όπως είναι ο εθελοντισμός, *για να μη σπάσει η βεντέτα της εργασίας*. Ίσως επειδή νιώθει να απειλείται η ίδια του η αισιοδοξία. Είναι φανερό: *Το πλεόνασμα σε κάθε σχέση είναι το μόνο στοιχείο από το οποίο τρέφεται η υπεραξία και το μόνο στοιχείο ταυτόχρονα που δυνητικά αντιμάχεται την υπεραξία.* Η τελευταία αυτή σπίθα αμεσότητας σε κάθε σχέση μπορεί να καταργήσει τη δράση, όμως μπορεί και να φωτίσει τη στιγμή. Η τελευταία σπίθα συναίσθησης σιγοκαίει σε κάθε αλλοτριωμένη συνείδηση, θα 'λεγε κανείς σ' ένα λεξιλόγιο αρκετά παρωχημένο. Τι σημαίνει όμως η αυθεντική επιθυμία, η εγρηγορούσα συνείδηση, η αδιαμεσολάβητη χρήση του προϊόντος - το όνειρο της εργασίας χωρίς εκμετάλλευση; Πολλοί μιλούν πια για τη μεταφυσική της αμεσότητας. Δεν είναι καν άμεση -αδιαμεσολάβητη- η συνειδητοποίησή της, όσο οι σχέσεις της υπεραξίας είναι μέρος της ψυχικής μας δομής. Αλλά έξω από το κείμενο τα εγχειρήματα δεν είναι πια κυκλικά.

Το λεωφορείο και το ταξί

Τα στραμμένα στο εσωτερικό άπειρο βλέμματα των επιβατών στα λεωφορεία αφηγούνται όλη την ιστορία της δυσφορίας στην καπιταλιστική συνθήκη. Βουβή δυσφορία, ατομική και παθητική, που αποσύρεται από τις κοινωνικές σχέσεις, βυθισμένη σ' έναν ακίνητο μη-χρόνο αναμονής. Οι απουσίες δομούν τον δημόσιο χώρο.

Στο ταξί, η ένταση στην ατμόσφαιρα είναι αποτέλεσμα της μίσθωσης των υπηρεσιών. Ο ταξιτζής είναι ένας υπηρέτης, χαμένος και παθητικός μέσα στην κυκλοφορία. Υπόκειται διαρκώς σε προσταγές: του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, των μεταλλικών φωνών από τον ασύρματο, των αδιάφορων ή αμήχανων πελατών για τα δρομολόγια. Είναι καθηλωμένος, κομμάτι μιας μηχανής, η πόλη κυλάει σ' απόσταση εικόνας, μοιάζει χωμένος σ' ένα video game. Δουλειά του είναι η αντι-dérive.

Το λεωφορείο ή κάτω από την άσφαλτο η παραλία

Έχω πάρει το λεωφορείο από τα ανατολικά, 3-4 στάσεις μετά την αφετηρία και με κατεύθυνση το κέντρο της πόλης. Ακυρώνω το εισιτήριό μου, βρίσκω μια άδεια θέση, κάθομαι και βγάζω από την τσάντα μου το βιβλίο που έχω μαζί μου. Την προηγούμενη, μόλις, ημέρα μου το είχαν χαρίσει φίλοι που είχαν φτάσει από το εξωτερικό. Το έψαχνα καιρό και ανυπομονούσα να το διαβάσω.
Το λεωφορείο προχωράει λίγο και σταματάει. Σε στάσεις, μποτιλιαρίσματα, φανάρια. Η διάρκεια της διαδρομής διαστέλλεται κι εγώ χάνω την αίσθηση του χώρου και του χρόνου. Έχω απορροφηθεί από το βιβλίο. Δεν βλέπω πόσος κόσμος ανεβαίνει ή κατεβαίνει. Αντιλαμβάνομαι μόνο το πλήθος του με την άκρη του ματιού μου. Ένας ακαθόριστος όγκος που σιγά-σιγά γίνεται πιο συμπαγής.
Κάποια στιγμή, λίγο πριν από το τέλος της διαδρομής, μία στάση πριν από εκείνη που θα κατέβαινα, αισθάνομαι κάποιον να σκύβει πολύ κοντά μου. Περισσότερο απ' όσο «επιτρέπει» το γεγονός ότι χρησιμοποιούμε το ίδιο -γεμάτο- μέσο μαζικής μετακίνησης. Η τυχαία, δηλαδή, παρουσία μας, την ίδια στιγμή, στο ίδιο λεωφορείο μαζί με μερικές δεκάδες ανθρώπων.
Σηκώνω το κεφάλι μου και βλέπω έναν γηραιό κύριο να μου χαμογελάει. «Γαλλικά διαβάζετε, δεσποινίς;» ρωτάει και σκύβει πάνω από το βιβλίο. Αμήχανη, απαντώ καταφατικά.
«Είμαι γνώστης της γαλλικής και αναγνώρισα κάποιες λέξεις, ήθελα να βεβαιωθώ», απολογείται χαμογελώντας για το ξάφνιασμα που μου προκάλεσε. Ανταποδίδω το χαμόγελο κι εκείνος συνεχίζει: «Ωραία γλώσσα η γαλλική, χαϊδεύει τα αυτιά!» Συμφωνώ ντροπαλά, μουρμουρίζοντας κάτι ασαφές «εε, ναι… το πώς ακούγεται… αλλά είναι… πλούσια γλώσσα…» Στην πραγματικότητα, θα ήθελα να συζητήσουμε για τη μορφή και το νόημα της γλώσσας. Αισθάνομαι όμως εγκλωβισμένη στην περίσταση -το λεωφορείο, οι επιβάτες γύρω που μας ακούν περίεργοι, η στάση μου που πλησιάζει, η παράξενη συμπάθεια / οικειότητα που αισθάνομαι για τον γηραιό κύριο- και δεν λέω τίποτα άλλο. Εκείνος με κοιτάει χαρούμενος και μου λέει με άψογη άρθρωση:
«Les plus grandes choses sont simples; sinon, elles ne sont pas grandes.»[1]
Ανατριχιάζω. Αισθάνομαι ανίκανη να πω οτιδήποτε από την συγκίνηση. Κουνάω καταφατικά το κεφάλι μου κι ενώ θέλω να τον αγκαλιάσω και να του πω: «παππού μου, σύντροφέ μου!», σηκώνομαι και πατάω το κουδούνι της στάσης. Εκείνος κάθεται στη θέση μου, ανοίγει η πόρτα και κατεβαίνοντας τον χαιρετάω: «γεια σας, να είστε καλά».
Περπατάω στο δρόμο με έξαψη και αισθάνομαι χαρά για την συνάντησή μας ενώ ταυτόχρονα ένα τσίμπημα θλίψης γίνεται όλο και πιο έντονο. Για το ακαριαίο της στιγμής, για την ανετοιμότητά μου

[1] «Τα πιο μεγάλα πράγματα είναι απλά,·αλλιώς δεν είναι μεγάλα.»

να αδράξω την ευκαιρία. Τρία λεπτά αργότερα, ήδη νοσταλγώ αυτήν την συνάντηση.

Το ταξί ή ένα γέλιο θα τους θάψει

Βερολίνο, καλοκαίρι 2000. Είναι το τελευταίο μας βράδυ στην πόλη κι αποφασίζουμε να βγούμε έξω. Παρέα, δυο άντρες και δύο γυναίκες - ή μήπως πρέπει να πω δυο κορίτσια και δύο αγόρια; Σάββατο βράδυ, η πόλη δεν είναι δική μας, έχουμε όμως τους φίλους μας κι ο αποχαιρετισμός δεν είναι παρά μια ευκαιρία για να τους χαρούμε. Σταματάμε ένα ταξί και μπαίνουμε, μ' ολοφάνερα καλή διάθεση, μιλάμε στα ελληνικά. Ο ταξιτζής είναι μαύρος, γύρω στα σαράντα, ξένος κι αυτός στην πόλη, και σαν να γνωριζόμαστε από πάντα μας λέει στ' αγγλικά: «Εσείς πηγαίνετε να διασκεδάσετε κι εγώ δουλεύω* μ' αρέσει» - και γελάει. Δεν υπάρχει η παραμικρή υποψία φθόνου στη φωνή του, μόνο η άμεση αναγνώριση της κατάστασης κι η χαρά του που μας βλέπει χαρούμενους. Λέει, κι εμένα αυτό μ' αρέσει, να είμαι με φίλους, η δουλειά είναι ένας καταναγκασμός κι η ζωή είναι σύντομη - και γελάει. Ένα γέλιο βαθύ, ζεστή οικειότητα. Συζητάμε κι η πόλη τρέχει. Όταν φτάνουμε στον προορισμό μας αποχαιρετιόμαστε εγκάρδια, και τα μάτια του, που γελάνε κι αυτά, λένε, ξέρουμε πού ζούμε, και οι άνθρωποι γίνονται μνησίκακοι οχυρωμένοι καθένας στον κόσμο του, και οι πιο επικίνδυνοι είναι αυτοί που μισούν όσους βλέπουν να μην υποτάσσονται στη δική τους φριχτή μόνωση - παρ' όλα αυτά όμως.

Η στιγμή παρουσίας είναι ο ιδανικός τόπος συνάντησης.
Παίζεται η έκπληξη, σου είχα πει.
Παίζεται ακόμα, είπες.